

AÇIK KENT PLANI NASIL YAPILIR ?

I.GİRİŞ

Günümüz Dünyasında ve Türkiye'sinde kapalı plandan açık plana geçiş gerekliliğini kabul ettikten sonra, sıra açık planın nasıl yapılacağını tartışmaya/tanımlamaya gelmektedir. Böyle bir çabaya girmeden önce böyle bir çalışmanın kapsamını tanımlamak gerekecektir.

Daha önce de üzerinde durduğumuz üzere ister açık kent planı ister kapalı kent planı olsun her ikisi de bir kent planı olacaktır. Dolayısıyla bir kent planının başarması gereken işlevleri yerine getirecektir. Onun için öncelikle bir kent planının başarması gereken işlevlerin neler olduğuna açıklık kazandırmak gerekecektir. Genellikle bir yerde uygulanan bir planlama pratiği varsa, o pratiği uygulayanlar, yerine getirdikleri işlevlerin hepsinin ayırında olmazlar. Bu pratik içinde bu işlevler kendiliğinden gerçekleşmiş olur. Ama bizim burada yaptığımız gibi yeni bir pratik geliştirilmek isteniyorsa, yeni pratiğin bazı işlevleri atlamaması için başlangıçta bu işlevlerin ne olduğuna açıklık kazandırmak gerekecektir.

Bir kent planının başarması gereken işlevler;

- Bir kent planı öncelikle, ülkenin imar planı hukukunun geçerli olacağı sınırları belirlemiş olacaktır.
- Kenti değişik arazi kullanma türleri ya da karışık kullanmaya izin verilmesi bakımından zonlara ayırma kararlarını içerecektir. Bu zonlama çeşitliliği yoğunluk düzeyleri farklılıkları da eklenerek daha da artırılabilir.
- Kentin içinde erişebilirliği sağlayacak olan, yolların hiyerarşisi ve yolların geçtiği alanlar belirlenmiş olacaktır.
- Kentte yer alacak diğer alt yapı ağlarının ve kapasitelerinin belirlenebilmesi/hesaplanabilmesi için gerekli arazi kullanma, yol güzergahları ve bina yükseklikleri vb. bilgileri içermesi gerekmektedir.
- Kent planları, bir kente yaşayacak bir kişinin, bir yatırım yapacak bir işadınının, kenti yönetecek kişinin vereceği kritik kararlarda onların kentin tümünü hesaba katmasını sağlayacak bir çerçeve oluşturacaktır.
- Tarımsal ya da tarımsal olmayan toprağın kentsel arsaya çevrilmesinin dayanağı olan belge işlevini görmesidir. Kentsel arsanın oluşması için üç ögenin bir araya gelmesi gerekir. Bunlar; bir, bina yapılacak toprak parçası, iki, gerekli altyapı hizmetlerini sağlayacak bağlantıların varlığı, üç, bina yapma hakkının düzeyinden oluşmaktadır. Kentsel arsanın üretilmesi için gerekli üçüncü ögenin üretilmesi plan üzerinden yapılacaktır.
- Bir kent planının işlevlerini bir yandan mevcut durum ve gelecek hakkında bilgi verici, diğer taraftan mevcut ve geçteki kentsel düzeninin kurucusu olarak düşünmek gerekir. Bu nedenle hazırlanan planlar hem mevcudun, hem geleceğin bilgilerini/kararlarını birlikte taşıyacaktır.
- Hazırlanan planlar, genellikle tek ölçekte olmayacak, en az üç farklı ölçekte yapılacaktır. Bunlar 1/25.000 ölçekli çevre düzeni, 1/5000 ölçekli nazım plan, 1/1000 ya da 1/500 ölçekli uygulama planı olacaktır.

Bu işlevlerin tümü hem kapalı planlar, hem de açık planlar tarafından gerçekleştirilecektir. Bu işlevleri gerçekleştirirken açık planlar kapalı planlara göre önemli farklılıklar gösterecektir. Ama bu farklılıklar tek tip bir farklılık değildir. Daha önce de üzerinde durduğumuz üzere açıklık kavramının tek boyutlu olmayıp çok boyutlu olması dolayısıyla açık plan kavramını pratikte uygularken, içinde bulunduğumuz toplumsal bağlama bağlı olarak gerçekleştirilmeye çalıştığımız açık planın içeriği çok farklı kapsamlarda olabilecektir.

II. AÇIK PLANLARIN YAPILMASINDA İZLENECEK YOLLAR ÜZERİNE

Açık plan kavramını kapalı plan yapma süreçlerinden farklılaştıran boyutlara netlik kazandırmak için açıklık kavramından kastedilenin farklı anlamları üzerinde durmak gerekir, bunlar;

1. Açıklıkla kastedilenin birinci boyutu planlama sürecinin, her fırsat doğduğunda ve her tehdit belirdiğinde, anında yanıt verebilecek şekilde **planlamanın sürekliliğinin** sağlanmış olmasıdır. Burada açık olan planlama sürecinin kendisidir. Her an, planladığı kentin, yaşam kalitesini geliştirilebilecek yeni kararlar verilebilecek, yanlış ve yetersiz kararlardan vaz geçilebilecektir. Tabii bu yeni kararların hepsi de gerekli yasal kanallardan geçerek meşruiyet kazanacaktır. Bu durumda kent planlı olarak oluşan bir şey haline gelmektedir. Açık planlamanın yapıldığı yerlerde bu planlar her an günceldir. Bu planların eskimişliğinden söz edilemez.
2. Açık planın açıklık kavramının ikinci boyutu, toplumun kaderini etkileyecek planların karar verme sürecinden toplumun hiçbir üyesinin dışlanamayacak olmasından gelmektedir. Açık olmak toplumdaki insan ilişkileri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu durumda plan yönetim anlayışının bir parçası değil **yönetişim anlayışının bir parçası** haline gelmektedir. Bu planlar bir demokrasi açığı yaratmayacak, planladıkları komüniteye karşı bir emrivaki yapmayacaktır. Bu planlama ilgili aktörlerinin müzakeresine, işbirliğine (collaborasyonuna), kısacası katılımına hep açık kalacaktır.
3. Açık planın açıklık kavramının üçüncü boyutunu, **güçlü çalışan bir kamu alanıyla ilişki içinde bulunması** oluşturmaktadır. Bir komünitede ne kadar gelişmiş bir kamu alanı varsa ise orada özneller arası değerler gelişebilecek, komünite duygusu ve komüniteye adanmışlık oluşacak, katılımcı planlama için uygun bir ortam oluşmuş bulunacaktır.
4. Açık planın dördüncü boyutunu planın yapıldığı komünitenin, kendine özgü niteliklerinin gerçekleşmesini, kendi kimliğini (farklılığını) ortaya koymasının yolunu açmak olacaktır.

Açık plan dediğimizde bu planların burada sıralanan dört niteliğin hepsine sahip olması beklenir. Ama planın yapıldığı komünitenin özellikleri dolayısıyla bu dört özelliğin hepsinin birden gerçekleştirilmesi olanaklı olmayabilir. Ama bu dört özellikten **ikincisi olan katılımcılık olmazsa olmaz koşuldur**. Eğer bir planın karar ve uygulama süreçleri, sözkonusu komünitenin üyelerinin etkilemesine kapalı kalıyorsa o planın açıklığından hiçbir şekilde söz konusu olamaz. Bir ülkede kent planları açık plan olarak yapılıyorsa, orada kentlilerin kentlerinin gelişmesi konusunda sürekli uyanık kalması demek olmaktadır. Açık planlar kentlilerin kentlerinin gelişmesine bigane kalamamasının koşullarını yaratmaktadır.

Açık planların böyle niteliklere sahip olması için planın yapılma yollarının farklılaştırılmasına neden olmaktadır. Kapalı planlar hazırlanmaya başladığında, bir optimal çözümün olduğu ve bu optimal çözümü gerçekleştirecek bir planın hazırlandığı kabulü içinde hareket edilir. Oysa açık planların hazırlanmasında ise, planlanan kente sürekli değişen bir sistem olarak bakılmakta, planlama kararlarının, kentin sorunlarını çözerek, performansının her an insan haklarını sağlamak koşulunu gerçekleştirecek şekilde sürekli verileceği anlayışı içinde davranılır.

Kapalı planlar yapılırken bilimsel olarak üretilmiş bilgi ve plan kararları gerekçelendirilirken araçsal bir mantık kullanılmaktadır. Oysa, açık planın hazırlanmasında ise kapalı plan yapılırken kullanılan nesnel bilimsel bilgi yanısıra sosyal olarak üretilmiş, geçerliliği özneller arası uzlaşmayla kurulmuş yapılandırmacı bilgiye özel önem verilmektedir. Plan kararlarını gerekçelendirirken sürecin katılımcıları, öykü anlatmadan ve oynadıkları rolü açıklamaktan yararlanmaktadırlar. Yeni önerilerin formüle edilmesinde bir tür entelektüel brikolaj (karışım) kullanılmaktadır. Bu halde bir kent planında kollektif olarak uygulanacak unique kararlara/eylemlere ulaşmakta artık bilimsel bilgidan çok toplumsal süreçlerde geliştirilen bilgiler ele alınmaktadır.

Eğer böyle bir sosyal süreç olarak biri müzakere, diğeri iş birliği olan iki seçenek varsa, müzakere seçeneğinin çıkar pazarlığının ağır bastığı hedonist bir süreç olduğu, işbirliği sürecinin ise yaratıcılığa açık bir işi birlikte gerçekleştirmenin eudaimonic doyumuyla yüklü olduğunu söyleyerek işbirliği süreci yeğlenebilir. Benim tercihim de bu yolda. Müzakerelerde kullanılan konuşma dilinin sıfır toplamı kaldığını, işbirliği sağlamak için yapılan konuşmalarda ise kullanılan dilin pozitif toplamı hale geldiği söylenebilir. Ama işbirliği ve müzakere süreçleri arasında bir farklılık bulunmadığını söyleyerek ikisi arasında bir tercih yapmama yoluna da gidilebilir.

Açık planların yapılmasında geçerli plan kararlarına, uygulamaya ilişkin eylemlere **işbirliği (collaboration)** anlayışıyla ulaşılmış olmasının anlamını kavrayabilmek için işbirliği yapmanın toplumsal sonuçlarının ne olduğuna açıklık kazandırmak gerekir.

- İşbirliği sonucu ulaşılan kararların, beraberinde ulaşılan eylem/uygulama, bize bu sürecin bir iktidar inşa sürecini içerdiğini göstermektedir. Bu halde temsili demokrasi süreçleriyle, sınırları daha önce çizilmiş bir iktidarı kullanarak, bir toplumda bir şey yapmaktan çok farklı bir durum söz konusudur. Bu yolla çok daha esnek bir iktidar anlayışı ortaya konulmaktadır
- Artık kamusal kararlarda uzmanlık meşruiyetin kaynağı olmak için yeterli olmuyor, diyalog gerekli görülüyor.
- İşbirliği içinde üretilmiş ve uygulamayı gerçekleştiren eylem gerçek zamanda gerçekleşmiş olmaktadır
- İşbirliği yaklaşımı ile birlikte davranış ve birlikte ilerleme olanaklı hale getirilmektedir.
- Bu sürecin bir toplumda yaygınlaşması, bireysel ve kolektif öğrenmeyi gerçekleştirerek, kültür üretmekte komüniteyi uyum yapabilen (adaptive) ve dayanıklı (resilient) hale getirmektedir.
- Bir toplumda bu sürecin yaygınlaşması sosyal ve entelektüel kapitalin üretilmesi sonucunu doğurmaktadır.

- Bu süreç hıznır (wicked) problemleri dışlamanın bir yolu olarak ortaya çıkıyor.

İşbirliği sürecinin varlığı halinde bir komünitede yaşayan bir grup insan bir araya gelerek işbirliği yapmaya karar verdiklerinde, kolaboratif rasyonelitenin koşullarını oluşturduklarında, kurdukları diyalogla ele aldıkları konularda en küçük ortak bölenlerinin ne olduğunu, hangi konularda birbirlerine ödün vereceklerini saptarlar. Bu işbirliğinin muhafazakar yüzüne tekabül etmektedir. Ama daha ilerici bir kullanışla var olan sistemin kurumsal yapısında değişiklik yaparak sistemlerini daha etkin, daha dayanıklı hale getirebilirler. Sorunların çözümü için yeni kapasiteler inşa edebilirler. Bir tür kolaboratif liderlik gösterebilirler.

Açık katılımcı planlama yaklaşımı, her toplumda, her koşulda gerçekleştirilmesi gereken bir yol değildir. Eğer bir toplumda bir çıkar paylaşımı yoksa yani bireyler atomistik ise ya da amaçlar ve araçlar konusunda bir netlik bulunuyorsa ve ayrıca karşılaşılan sorun hayat ve memet meselesini içerdiği için acil karar verilmesi gerekiyorsa, işbirliği (collaboration) yaklaşımlarına başvurmak gereksiz hale gelecektir.

Bir kent planının gerçekleştirilmesi gereken işlevlerin neler olduğunu gördük, açık planlar da bu işlevleri gerçekleştirmelidir. Ama, kanımca açık planlar bundan daha fazlasını gerçekleştirebilir ve gerçekleştirmelidir. Bu planlar kentteki arsa spekülasyonunu azaltarak, ve arsa değerlerini düşürerek hayat pahalılığını azaltmak, kentte yaşayanların ortalama yolculuk mesafelerini ve zamanların azaltarak, yaşam sürelerini daha etkin olarak kullanmasını sağlamak, belediyelerin altyapı yatırımları harcamalarını düşürmek, ucuzlatmak gibi yeni hedefler, yeni işlevler eklenebilir. Bu ekonomik boyutu ağır basan sorunların neden ve nasıl doğduğunu kavrayabilmek ve bu sorunlara açık planlarla çözüm bulunabileceğini ortaya koyabilmek için kent planlarında verilen arazi kullanma kararlarının zaman derinliği ne olmalıdır sorusunu tartışmak gerekir.

Açık Planlarda Verilen Arazi Kullanma Kararlarının Zaman Derinliği Ne Olmalıdır ?

Kent planları söz konusu olduğunda Türkiye’de kapalı plan yapılırken genellikle 20 yıllık bir zaman perspektifiyle çalışılmaktaydı. Bu yirmi yıl ve daha uzun zaman için bağlayıcılığı olan kararlar üretilmekteydi. Açık plana geçilip her an yeni plan kararlarına açık kalınması bu plan kararlarının zaman derinliği olmayacağı anlamına gelmemektedir. Daha önce üzerinde durduğumuz üzere kent planları kent altyapılarının planlanması için girdi oluşturması, kenti yurttaşların kararlarında kullanabileceği bir çerçeve vermesi gerekliliği açık planların da geleceğe ilişkin bir perspektifi bulunmasını gerektirmektedir. Ayrıca kent topraklarında özel mülkiyetin varlığı, piyasaya imar hakları belirlenmiş kentsel arsa arzının kıt hale gelmesinin arsa fiyatlarında yaratacağı yükselmeyi engellemek için, açık planın pazara belli miktarda ihtiyaçtan fazla imarlı arsa arzını gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Türkiye kent planlama pratiğinde genellikle yapılan nüfus projeksiyonları yüksek tutularak, kentin kestirilen nüfusunun yerleştirilebileceği alandan çok daha büyük alanlar planlanmaktadır. Eğer bu plan yarışmayla/ihaleyle bir müellife/şirkete yaptırılıyorsa, onlar da iş miktarını artırmak için bu yola başvurmayı yeğleyebilmektedir. Böyle bir yola başvurulması piyasaya gereksinmeden fazla imarlı arsa sunulmuş olmasına ve kentsel arsa darlığı doğmasını arsa fiyatlarının bir sorun olarak ortaya çıkmasını engellemektedir. Ama bu konuda makulün aşılması gerekmektedir.

Böyle davranılmasının başka önemli sonuçları olmaktadır. Kentin nüfusu olabileceği alandan daha büyük alanlara dağılmaktadır. Bu durumda kentte yaşayanlar gündelik yaşamlarında her gün yollarda daha uzun zaman harcamakta/kaybetmektedirler. Bunlar toplandığında yaşamın ziyan edilen kısmı önemli bir yekun tutmaya başlıyor. Bu yalnız zaman kaybı değil para kaybı anlamına da geliyor.

Bir kentte ulaşım maliyetleri ne kadar yükseliyorsa rant konisi o kadar yükselmiş demektir. Bu kentin kullanımının yarattığı bir ranttır. Buna bağlı olarak oluşan arazi satış değeri içinde spekülasyon bir değer artışı bulunmamaktadır. Oysa çok geniş bir alanda, daha başlangıçta imar hakları belirlenmiş arsa pazara arz edilebiliyorsa, spekülasyon alışı ve satışlara konu olmaktadır. Bu durumda arsa arzı darlığından doğan değer artışları gerçekleşmese de spekülasyon hareketlerin yarattığı değer artışları olacaktır. Bu durumda kentte doğan rant yüzeyleri, yalnız kentlilerin kent toprağını kullanma biçimlerinden kaynaklanmamakta aynı zamanda kent arsasının spekülasyon bir meta haline gelmesi sonucu oluşmaktadır. Spekülasyon faaliyetleri dolayısıyla arazi fiyatlarında yaşanan yükselişin toplum hayatına yansıyan yüzü ise hayat pahalılığı olmaktadır

Bu konuda bir farkındalık doğduğunda açık kent planı yapan bir kent plancısı bundan kaçınmanın bir yolu olup olmadığını kendisine soracaktır. Bu soruya olumlu bir yanıt geliştirebilmenin yolu kentte işlerliği olan kentsel arsalarla ilişkili mülkiyet düzeniyle yakından ilişkilidir. Tabii bir kent plancısı için ideal durum kent topraklarının belediyenin/yerel yönetimin mülkiyetinde olması, özel mülkiyet konusu olmayışıdır. Bu halde kent planı belli bir zaman derinliğine sahip olarak hazırlanacak ama belediyesi ya da kent plancısı her yıl planın hangi bölümlerinin inşaatına açılacağına kara verecektir. Kentin ilgili aktörlerinden biri bir iş kurmak ve bina yapmak için ilgili yerel yönetime başvurduğunda uygun yer ona tahsis edilecektir. Bu toprağın alt yapısı hazır, ilgili girişimciye bu alanı belli bir süre örneğin 49 yıl kullanma hakkı verilecektir. Mülkiyet yerel yönetimde kalacaktır. Süre sona erdiğinde yeniden tahsis edilecektir. Eğer bir kentte böyle bir toprak düzeni bulunuyorsa, o kentin gelişmesi sırasında büyük boş alanlar bulunmayacak, belediyelerin yapacağı alt yapı yatırımları en aza inecek, kentlilerin kent içi yolculuklarda harcadıkları süreler düşecek, toprak rantı küçülecek, hayat pahalılığı oluşmayacaktır.

Böyle bir ideal durumun günümüz dünyasında gerçekleşmesi olanağı yoktur. Günümüz dünyasında karma bir durum söz konusudur. Günümüz Türkiye'sinde kent topraklarının, özel mülkiyet, belediye mülkiyeti, hazine mülkiyeti, ortak komünite mülkiyeti ve mülkiyete konu olmayan alanlar olarak farklılaşmaktadır. Ama buradaki çözümlenmeyi basitleştirmek için kentteki toprakların özel mülkiyet ve yerel yönetim mülkiyeti olarak ikiye ayrıldığı varsayımı üzerinden sürdüreceğim.

Böyle ikili bir mülkiyet düzeninin olduğu bir toplumda belediyelerin kent planlamasının işini kolaylaştıracak bir toprak politikası izlemesi, belediyenin denetlediği toprak miktarını olabildiğince artırmaya çalışması ve kendi topraklarını hiçbir şekilde satmaması, gerektiğinde bu toprakları, mülkiyeti kendisinde kalmak üzere belli süre için tahsis etmesi yararlı olacaktır.

Açık plan yapmak isteyen bir plancı bu ikili mülkiyet düzeni içinde kapalı planların yarattığı olumsuz toplumsal sonuçlardan kaçınmak için gerçekleştirmeye çalıştığı iki şey olacaktır.

Birincisi, kentin saçaklanarak arada boş alanlar bırakarak büyümesini engelleyerek kentlerin kompakt büyümesini sağlamak, ikincisi ise kent toprakları mülkiyeti üzerindeki spekülasyon faaliyetlerinin gelişmesini, dolayısıyla yarattığı hayat pahalılığından kaçınmak olacaktır. Ayrıca biliyoruz ki açık planlarda geleceğe dönük önemli bir zaman perspektifi olan arazi kullanma kararları verecektir. Onun bu kararlarının kapalı planın yarattığı olumsuzlukları yaratmaması için geleceğe ilişkin arazi kullanma kararlarının verildiği topraklarda imar hakları belirlenmeyecektir. İmar hakları o yıl hangi topraklar imara açılacaksa onlar için belirlenecektir. Bu durumda plan kentin geleceği konusunda bilgi verirken, kentin büyümesinin kompakt kalmasını, saçaklanmamasını sağlayacaktır. Bu önlem hem kent büyümesinin kompakt kalmasını sağlayacak, hem de kent arsaları üzerindeki spekülasyon faaliyetleri teşvik etmeyecektir. Eğer bu yol çok sıkı olarak görülürse, bunu gevşetmek için gelecekteki kullanışı belirlenmiş yerlerde toprağı olanlara bu toprak üzerinde inşaat yapımları halinde altyapısını kendilerini yapma yükümlülüğü getirilebilir. Tabii bunlar bir öneri, tabii daha iyi seçenekler de geliştirilebilir.

Açık Planların Karar Verme Süreçleri Olduğu Gibi Uygulamanın Denetimi de Açık Olmalıdır

Bir kentte başarılı bir planlama faaliyetinin olduğunu söyleyebilmek için, hem planlama kararlarının verilmesinde, hem de bu kararların uygulanmasında birlikte başarılı olunması gerekir. Türkiye’de kentlerde imar kuralları dışı gelişmeler kentin yapı stokunun yüzde 50 sini aşabilmektedir. Bu durumda devletin mekanizmalarının uygulamada büyük bir açık yarattığı görülmektedir. Bu açığın doğmasının değişik mekanizmaları bulunmaktadır.

Mekanizmalardan biri toplumun güçlü kesimleri, siyasal güçlerini kullanarak ya da maddi güçleriyle yolsuzluk yaparak imar değişiklikleri yapılmasını sağlayarak kendi toprakları üzerinde yüksek imar katsayıları elde etmektedirler. İkinci yol ise imara aykırı yapıları, rüşvet vb. yolsuzluk kanallarını kullanarak fiilen gerçekleştirmek ve seçim zamanlarında çıkacak imar aflarından yararlanarak kentte varlığını sürdürmektir. Bir başka yol ise gecekondular örneğinde olduğu gibi sistemin kentin düşük gelirli emekçilerinin var olan imar kuralları içinde ev sahibi olma ya da imarlı bir konutta kiracı olabilmelerinin olanaksız bulunması karşısında, popülist siyasetin imar kuralları dışındaki gecekondular emrivakilerine göz yummak durumunda kalmasıdır.

Böyle bir durumda çözümün bürokrasinin ahlak standartlarını yükselterek çözüleceğini sanmamak gerekir. Açık plan bu konuya, kendisinin açıklık özelliğini yeniden yorumlayarak çözüm bulma durumundadır. Bu tür bir plan kötü ve yolsuz bir uygulama sürecinin gelişmesinin gerisinde kapalı planların planlama kararlarının değişmez kabul edilmesi, değişme süreçlerinin yolsuzluğa açık bir şekilde tasarlanmasının payı büyüktür. Ayrıca kent planlamasında geçerli kuralların ve standartların saptanmasında kentlinin ödeyebilme kapasitesi hesap dışı tutulmaktadır. Kentlilerin ödeyemedikleri standartların plan olarak dayatılmasının, açık plan anlayışı içinde kabul edilmesi olanağı yoktur.

Açık planlar dayatmacı bir plan olamayacaktır. Her an yeni plan kararlarına açık olan bir plan aslında değişmeye açık plan olacak demektir. Ama bu değişme kapalı kapılar arkasında yolsuzluğa açık olarak gerçekleştirilmeyecektir. Meşruiyetini şeffaf olarak yapılmasından, kamu alanında tartışılmış olmasından, planın meşrulaştırma kanallarından geçmiş olmasından alacaktır.

Meşruyeti kabul edilmiş ve uygulama süreci içindeki bir kent planında değişiklik yapma taleplerini temelde iki gruba ayırarak tartışmak gerekiyor. Kentin yapılaşmış kesimlerindeki değişiklik taleplerinin nitelikleri ile kentin yapılaşmamış kesimlerindeki değişiklik taleplerinin nitelikleri çok farklıdır, onların meşruyetlerinin temellendirilme biçimi çok farklı olacaktır. Kentin yapılanmış kesiminde doğacak olan değişiklik talepleri sistemde genellikle küçük değişiklik talepleri olacaktır. Bu değişiklik taleplerinin meşruyeti büyük kamu alanı tartışmalarına gitmeden o binanın komşularının mutabakatıyla gerçekleştirilebilecektir. Türkiye imar hukuku içinde ayrı bir komşuluk hukuku bölümünün geliştirilmesi de düşünülebilir. Kentin yapılanmamış kesimlerindeki değişiklik taleplerinin meşrulaştırılması için iki farklı dayanağa gerek duyulacaktır. Bunlardan biri kentin karşılaştığı fırsatlar ya da tehditler dolayısıyla planlama teşkilatının verdiği bir değişiklik kararının bulunması ve talebin bu değişiklik ile ilişkilendirilmiş bulunması iken diğeri bu talebin kamu alanında tartışılmış olmasıdır. Bu talep tabii ki kamu alanında görüşülmeden şeffaf olmayan bir şekilde uygulamaya konulursa meşru olarak kabul edilemeyecektir.

Açık planlama süreçlerinin başarmakta en çok zorlanacağı konu ulaşılan kararların toplumun güçsüz kesimlerinin ödeme güçlerinin ötesine geçen bir dayatma haline gelmesinin engellenmesi olacaktır. Bu noktada belediyelerin sosyal yardım mekanizmalarını kullanması ya da plana ilişkin askıda plan gibi özel sosyal yardım mekanizmaları oluşturması bile düşünülebilir.

Ayrıca bir belediyenin her icrai kararı gibi açık plan kararları da idari yargıya konu olacaktır. Kapalı plan döneminde bir bireyin yargı denetimine başvurması bireysel kaybı olmasıyla sınırlanmıştır. Açık planlama döneminde bu yargı denetimine başvurma olanağını ve yargı denetim biçimini yeniden düşünmek gerekir. Hızlı çalışan özel yargılama birimlerinin kurulması ve özel yargılama biçimlerinin geliştirilmesinin düşünülmesinde olduğu gibi toplumdaki bireylerin ve bazı tüzel kişilerin (STK ların) planın ihlali durumunda yargıya başvuru olanağını kolaylaştıran ve genişletilen bir yola gidilebilir.

Açık Planda Hiçbir Şekilde Aşılmaması Gereken Eşikler Nasıl Saptanacak Ve Bu Eşiklere Uyulması Nasıl Gerçekleştirilecek

İster kapalı ister açık plan olsun tüm planlarda bir kentin yerleşim alanlarında kaçınılması gereken tehditleri, aşılması halinde geçerli kılacak eşiklerin, nesnel bilimsel bilgilerle saptanması ve bunlara uyulması gerekmektedir. Bu tür tehditler iki büyük grup içinde düşünülmelidir. Birinci grupta can kaybına neden olan tehditler, örneğin, deprem, su baskınları, heyelan ve çığların etki alanları bu grupta yer alacaktır. İkinci grupta ise korunması gereken değerli varlıkların alanları bulunacaktır. Örneğin, endemik bitki, nesli tükenen hayvanların alanlar, kültürel miras alanları vb.leri sayılabilir.

İlk bakışta bilimsel olarak saptanmış eşiklerin sayısı artırılır ve hepsine uyulursa, ekonomik olarak işleyebilir bir kentin yerleşmesi için yeterli alan kalmayacaktır. Bu nedenle aşılabilir sınırların sayısını saptarken bu sayıyı artırırken dikkatli olmak gerekir. Günümüz dünyasında hiçbir tehdit riski taşımayan bir kent yaratmaya çalışmak gerçekçi bir beklenti olmaz. Bir anlamda bir kent planında hangi tür eşiklerin çizileceği konusuna karar verildiğinde, hangi tehditlerle yaşanacağına da karar verilmiş olmaktadır. Bu seçimde herhalde can kayıplarını en

aza indirmek öncelik olacaktır. Türkiye bir deprem bölgesi olduğuna göre yapılacak çalışmalardan biri 1/5000 ya da altındaki bir ölçekte mikro zone çalışmaları olacaktır. Bir diğerinde su baskınlarının akacağı su akım kanallarını sürekli açık tutacak eşikler saptanacaktır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde heyelan tehdidi yüksektir. Bu bölgelerde heyelan tehdidi bulunan yerler saptanacak, yerleşmelerin yer almaması gereken yerlerin eşikleri/sınırları belirlenecektir.

Bu eşikler açık olarak planlarda gösterilmeli ve uygulamada bunların aşılması halinde o kentte bulunan her gerçek ve tüzel kişiye yargıya başvurma hakkı tanınmalıdır.

Açık Planın Yapılmasında Gerekli Bilgiler ve Veriler Nasıl Sağlanacak

Açık plan sürekli istim üstünde olacağından, kentin planlı oluşum sürecine müdahale etmek fırsatını kaçırmaması için, bu planlamanın hayatın sürekli içinde kalması gerekmektedir. Bu plan da kapalı planda gibi nomotetik her zaman her yerde geçerli bilimsel bilgilerden yararlanacaktır. Ama onu ayrıcalıklı kılan o yerele ve komüniteye ilişkin güncel bilgidir. Bu bilgileri alabilmek için açık plan yapanlar özel bir örgütlenme geliştirme yoluna gidecektir. Plan yapanlar bir veriye/bilgiye gereksinmeleri olduğunda hemen araştırma yoluna başvurmamalıdır. Bu yola başvurmak, hem pahalıdır, hem de plancı ve siyasetçi için çok değerli olan zaman kaybına neden olacaktır. Öncelikle üretilmiş ama kullanım dışı bilgileri kullanmaya öncelik vermelidir. Bu bakımdan çok değerli ve kullanılmayan bir kaynak yüksek eğitim kurumlarında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri olabilmektedir. Bu olanak yok varsayılmaz.

Hem sürekliliği sağlamak, hem de veri toplama maliyetini azaltmak için veri madenciliğine baş vurulabilir. Bir yerel yönetim ve şirketleri kentsel altyapıların kullanılması ve kentsel hizmetlerin verilmesinin işletilebilmesi için kayıtlar yapmakta, faturalar kesmektedir. Bu verilerden yararlanarak veri madenciliği yoluyla kentin yaşam performansı konusunda değişik bilgiler üretilebilmektedir. Tabii bir kentte açık plan sürecini uygulayan plancılar bu yolu kullanacaklardır.

Ama açık plan yaklaşımını uygulayanlar için daha kritik olan, onları yaşamın içinde tutacak bilgiler, kent kamu alanında yakınılan konuların neler olduğu, bunlara karşı ne tür çözümler beklendiği, kentsel yaşama ilişkin hangi değerler konusunda özneller arası ne tür uzlaşmalar bulunduğu gibi haberler/bilgilerdir. Bunları belki de bilgi olarak değil haber olarak adlandırmak doğru olur. Açık plan yapanların başarılı olabilmesi için bu tür haberlerin kendilerine ulaşmasının kanallarını kurmuş olması gerekir.

Açık plan temelde katılımcı bir süreçle yapılacağı için bu bilgilerin küçük gruplar içinde hapsolmemesi, yaygınlaşması gerekmektedir. Ama unutulmaması gerekir ki açık plan kararlarında oydaşmanın sağlanması, ilgili aktörlerin karşılıklı öğrenme süreçleri içinde/sonrasında gerçekleşmektedir. Açık planlama süreçlerini yanlış var olan üretilmiş bilgilerin kullanıldığı yerler olarak görmemek gerekir, bu süreçler aynı zamanda yeni yerel bilgilerin üretildiği yerlerdir. Açık planlar yalnız bu yeni bilgileri üretmekle kalmamalı yaygınlaştırma yollarını ve kanallarını geliştirmelidir. Unutmamalı ki üretilen yeni bilgilerin içinde bulunduğu komünite bakımından geçerlik kazanması için o komünitede içselleştirilmiş olması gerekir.

Açık Planlarda da Ölçeklere Göre Farklılaşmış Çok Kademeli Bir Kararlar Silsilesi Bulunacaktır.

Bir kent açık planı genel strateji tercihleri düzeyinden başlayarak yapılacak binanın uygulanmasının ayrıntılarına kadar inen çok sayıda karar üretme durumundadır. Bunu yapabilmek için değişik kademelenme düzeylerinde çalışmalar yapma durumunda kalmaktadır. Bu konuda dört kademeli bir planlama sistemi önerilebilir. Bunlardan;

- Birincisi **Kentin Gelişme Stratejisidir**. Strateji kentin gelecekteki temel işlevleri, büyüklük düzeyi, kentin performansı, kentsel düzenin nitelikleri, dünyayla ilişki kurma biçimi, çevresine yerleşme biçimi, vb. konularında temel tercihler yapılacaktır. Bu düzeydeki bir açık plan bu düzeydeki bir kapalı plandan anlam ve işlev olarak önemli farklılıklar taşıyacaktır. Bir kapalı kent gelişme stratejisi, 20 yıl sonrasına ilişkin fütürolojik kestirimele dayandırılacaktır. Bu en doğru olanıdır. Alt kademe planların hepsini bağlayıcı bir üst irade halindedir. Açık plan anlayışına sahip olanlar stratejiyi böyle bir belirleyici üst irade olarak görmezler/göremezler. Bu strateji alt ölçeklerin demokratik tercihlerini ortadan kaldırmanın yolu olarak kullanılmalıdır. Açık planın strateji anlayışı, kentlilerin demokratik tercihlerini engellemeyen bir tür kent anayasası niteliğini taşımalıdır. Böyle bir stratejinin hazırlanması sırasında katılımı uygun olan aktörlerin kimler olacağı ve izlenecek katılım süreçleri özenle planlanmalıdır.
- İkincisi **(1/25.000) Ölçekli Kent Çevre Düzeni Planıdır**. Bu plan kentin/kent planının yakın çevresine /doğa içine çevresinde önemli hasarlar yaratmadan oturtulmasını, uyum içinde kalarak yerleşmesini sağlamak için yapılmaktadır. Tabii bu düzeydeki plan hazırlanırken, bu planın kararlarından etkilenen kişileri dışlamayan bir katılım süreci işletilecektir.
- Üçüncüsü **(1/5000) Ölçekli Nazım Planıdır**. Bu yazı boyunca bir kent planından her söz ettiğimde bu ölçekteki planlamaya atıf yapıyordum. Kanımca bir plancının kentin mekânsal biçimlenmesinde en etkili olabileceği ölçek budur. Eğer kentliler kentleri için yeni öneriler yapacaksa, plan üzerinde bir müzakere yapılacaksa en uygun ölçek de budur. Onun için adı nazım (düzenleyici) planıdır.
- Dördüncüsü **(1/1000, 1/500) Ölçekli Uygulama Planlarıdır**. Bu ölçek doğrudan uygulama ya da icra ölçeğidir. Bu yazıda temelde bu ölçekteki bir planlama üzerinde konuşmuyoruz. Eğer kent planlarında kentteki binaların tasarımları ve kentin kimliği etkilenmek isteniyorsa, bu ölçekteki planlar tek başlarına yeterli olmaz. Başka araçlarla tamamlanması gerekir. Bunlar **imar yönetmelikleri** ve **tasarım rehberleri** olacaktır. Türkiye'nin imar pratiğinde tüm kentlerde tek tip imar yönetmelikleri kullanılmaktadır. Bu akıl alacak bir uygulama değildir. Kentler üzerinde kimliklerin yok edilmesi konusunda önemli bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle her kentte uygulama planlarının tamamlayıcısı olarak ayrı imar yönetmelikleri ya da tasarım rehberleri geliştirilmelidir. Bu eksiği giderirken katılımcılığa özel olarak dikkat edilmelidir.

Böyle kademeli bir açık planlama sisteminin, kademeli bir kapalı planlama siteminden farklı olacağına farkında olmak gerekir. Kapalı planlar kademelenmesinde tepeden aşağıya inen tek yönlü bir belirleyicilik kabulü bulunmaktadır. Oysa açık kademeli planlar sisteminde, alt ve üst kademeler arasında uyum, kademeler arasında müzakereyle gerçekleştirilecektir. Uyumu sağlayan tek yönlü bir belirleyicilik kabulü olmayacak, iki farklı yöndeki bilgi akımının karşılıklı etkileşerek yarattığı bir sonuç olacaktır. Ancak böyle bir kademeli olma anlayışı içinde üst kademenin alt kademenin demokratik haklarını gasbetmesi önlenilecektir.

Açık Plan Kararlarının Verilmesinde Katılımcılık Nasıl Gerçekleştirilecek ?

Katılımcı planlama denildiğinde katılımcılığı savunanlar çoğu kez gerçekçi olmayan bir iyimserlik içinde olmaktadır. İnsanlara kararlara katılma olanağı verildiğinde, isteyerek coşkuyla katılacağı ve olumlu sonuçlar alınacağı varsayılmaktadır. Oysa katılımcı pratiklere girişildiğinde hayal kırıklıkları çok olmaktadır. Bu nedenle katılım süreçlerinden olumlu sonuç alabilmek için katılım süreçlerinin özenle planlanması, dikkatle uygulanması gerekmektedir.

Katılım sürecini planlamak için iki önemli konuya dikkat etmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi insanların yaşamlarını kazanmaları için yaptıkları işe ve güce zaman ayırmaları gerekmektedir. Bu faaliyetlerden katılım için ayırabilecekleri zaman çok kıttır. Katılımcı süreç içinde kaybettiği zaman karşılığında degecek bir sonuç elde edemiyorsa kısa sürede katılımdan kaçınmaya başlamaktadırlar. İkincisi ise insanların katılımda bulunması için bu süreci kendisine anlamlı ve katılmaya değer olarak görmesi gerekir.

Bu iki konuda da katılım isteğini canlı tutabilmek için dikkat edilmesi gereken konular;

- Gerek planlama faaliyetlerinin tümü içinde, gerek gündelik yaşamın akışı pek çok sayıda karar verilmektedir. Bu kadar çok sayıda kararın hepsine katılmak için katılımcılar zaman ayıramazlar. Katılım yapılacak kararlar az sayıdaki kritik kararlarla sınırlandırılmalıdır. Diğer rutin kararları sorumlu bürokrasi, görevlendirilmiş profesyoneller verecektir.
- Bu az sayıda kritik karara katılma denildiğinde, bu süreci geliştirilmiş seçenekler arasından birini bir tür oylamayla seçmek gibi sığ bir yola hapsedilmemek gerekir. Böyle bir oylama içine hapsederseniz katılım sistemde bir çıkarlar dengesi konusunda uzlaşmaya indirgenmiş olur. Oysa katılıma hazır karar seçeneklerinden birini seçmekten çıkararak ilgili paydaşlar arasında işbirliği üreterek yenilikçi bir çözüm geliştirmek olarak bakılırsa, ulaşılan çözüm ve gerçekleştirilen başarı bunu gerçekleştirenlere eudaimonic bir doyum sağlayacaktır. İşte bu halde katılım yüksek bir anlamlılık kazanacak, belki de katılım vazgeçilemeyen bir alışkanlık haline gelebilecektir. Bu katılımcıları ele aldığı konunun gönüllüsüne dönüştürebilecektir. Bu işleri örgütleyenler katılımdan olumlu sonuçlar almak istiyorlarsa katılımcıların doyumunun derinleşmesinin yolunu açık tutmalıdırlar. Ayrıca katılımcıların yaratıcı katkı yapabilmeleri için, önceden yeterince bilgilendirilmelerini ve bu kişilerin bu işi yapan grubun bir parçası olarak görmesi sağlanmalıdır.
- Bir kentte açık plan uygulamalarının fiilen sağlamak istediği iki tür sonuç vardır denilebilir. Birisi fiilen iyi planlanmış katılımcı süreçlerle, plan kararlarının ve uygulamasının etkinliğini artırmak iken, İkincisi kentte yaşayanların, yaşadıkları

kentte imar konusunda, her şeyin şeffaf olduğu, kapalı kapılar arkasında dolambaçlı işler yapılmadığı konusunda, bir kanaate ulaşılmış olmasını sağlamak gerekir. Açık planın uygulandığı yerlerde en öncelikli konu bu kanaate ulaşılmayı sağlamak olmalıdır.

- Bunu sağlamak için açık planlama süreçleri üç farklı mekanizma geliştirmelidir. Bunlardan birincisi, planlama sorunları ve çözüm yolları hakkında kamu alanını bilgilendirmek ve görüşülmesini sağlamaktır. İkinci ise toplumdaki kişilerin yapılan uygulamalar konusunda şikayette bulunma kanallarını açık tutmaktır. Üçüncüsü ise kentteki değişik grupların, kent planı ve uygulanması konusunda öneriler geliştirmesi halinde bu önerilerin planlama süreci içinde kendilerine yer bulabileceği konusunda örnekler oluşturmaktır. Bu yollar ve başkaları kentlilerin katılım için özel zamanlar ayırmadan yaşamlarının akışı içinde katılmasına olanak verebilecektir. Belki de başarılması gereken esas katılım budur.
- Açık kent planlama örgütlenmelerinde özellikle toplumun düşük gelirli katılım kapasiteleri düşük kesimlerinin katılımını artırmak için oluşturulacak Kent Sosyal Laboratuvarlarından yararlanılabilir. Burada amaçlanan toplumun düşük gelirli gruplarının teknolojiye ulaşmakta ve kullanmadaki dezavantajları dolayısıyla katılımcı süreçlerden dışlanmasını önlemektir. Toplumun bu kesiminin yaşamda geliştirdikleri yenilikleri sistemde değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu laboratuvar toplumun düşük gelirli grupların katılım açığını azaltmak için kullanılacaktır.

III. SON VERİRKEN

Açık plan nasıl yapılabilir konusunda günümüze kadar düşündüklerimi bu yazıda biraraya getirmeye çalıştım. Böyle yeni bir planlama pratiğinin gelişmesi bakımından esas gelişme böyle planların yapılarak uygulanma süreci içinde sağlanacaktır. Bu konuyu anlattığım her toplantı içinde çok destek buldu. Bir üniversite de bir stüdyo çalışması bu konuda ilk bir denemeye girdi. Çıkacak sonucu heyecanla bekliyorum.

Bu konuda görüşmeler yapılırken doğal olarak çok sayıda soru soruluyor. Yazıma son verirken bu soruların bazılarını yanıtlamaya çalışacağım. Bu sorulardan biri açık şehir kavramından hareketle soruluyor. II.Dünya Savaşı sonrasında gerçekçi İtalyan Sinemasının getirdiği açık şehir kavramı anlaşılan hala canlı. Bana açık planlamanın açık şehir kavramıyla ilişkisini soruyorlar. Bir kentin yerleşik nüfusu çok sayıda yabancının kente gelmesinden rahatsız olur, kente onların gelmesi istenmez. Eğer bir kente çok sayıda yabancı, istenmeyen kişi geliyorsa o kent açık kenttir. Böyle bir kentte düzenin oluşturulması kolay olmayacaktır. Bir yeni planlama biçimi önerisi olarak açık planlamanın açık kentle doğrudan ilişkisi yoktur. Ama Türkiye’de böyle sürekli yurt içi ve yurt dışı göç alan kentlerin birer açık kent olduğu söylenebilir. Bu durumda Türkiye pratiğinde açık planlar açık kentlerde uygulanacaktır. Açık kentlerde, oydaşma koşullarını sağlamak kaçınılmaz olarak bazı zorluklarla karşılaşacaktır.

Açık planın yapılmasını savunurken üzerinde durduğum temel konu olan, demokrasi açığı yaratmayan, insan onuruna yakışan bir yönetişimi gerçekleştirmek için bu planlama yolunun

izlenmesini söylediğimde bu yaklaşımın insan hakları/kentli haklarıyla olan ilişkisine açıklık kazandırmam istenmektedir. Kentli hakkının ne olduğu konusunda genel bir tanım getiren, kabul edilmiş uluslararası bir metin yoktur. Avrupa Kentsel Şartı gibi metinlerde kentli hakları ayrı ayrı tadadi olarak sayılmıştır. Bir ara saydığımda 17 ayrı kentli hakkının sayıldığını görmüştüm. Kanımca kent planının açık plan olarak yapılmasının 18'nci kentli hakkı olarak buna eklenmesi gerekmektedir.

Yazıyı sonlandırmadan önce yanıtlanması gereken temel bir soru bulunuyor. Her toplumda açık plan yaklaşımı başarıyla uygulanabilir mi? Bu sorunun yanıtını bulabilmek için o toplumdaki yurttaşların bireysel kapasiteleri konusunda ve yurttaşlar arasındaki ilişki biçimlerine ilişkin bir şeyler söylemek gerekir. Bir toplumdaki yurttaşlar ne kadar toplumun geleceğini düşünmek ve geleceğini hayal etme kapasitesine sahipse, içinde bulunduğu komüniteye kendini adanmışsa, yurttaşlarına saygı ve sevgi duyuyorsa, iç dayanışma duygusu yüksekse açık plan süreçlerinin başarısı yüksek olacaktır. Ama bir toplumda siyasal partilerin demokratik oy alma süreci popülist bir ötekileştirmeye dayanır hale geldiyse, bunun sonucu, siyasette nefret söylemi yaygınlaşmışsa açık plan süreçlerinin işlerliği zorlaşacaktır. Ama unutmamalı ki bir toplumda derinleşmiş ötekileştirme süreçlerinin yarattığı tahribatın tedavisinde açık plan süreçlerini işletebilmenin katkısı yüksek olacaktır. Bir anlamda bu hastalığın tedavisinde kullanılabilir. Bir anlamda bu hastalığın tedavisinde kullanılabilir.

Bu bağlamda ilginç bir durum söz konusu olmaktadır. Bir toplumda demokrasinin işlerliği içinde kamu alanının da protesto hakkının kullanılması insan haklarının bir parçasıdır. Ama denilebilir ki açık planlama yolu kullanıldığında, demokrasi açığı kalmayacağı için protesto gereği kalmayacaktır, bu nedenle protesto da gereksiz hale gelecektir denilemez. Unutulmamalı ki protesto ihmal edilemeyecek katılım yollarından biridir. Bu kanal açık kalmalıdır.

Ben bu yazıyı sonlandırırken, özellikle açık plan yaklaşımının temelde demokrasinin kalitesini geliştirmek için önerildiğini, zaman içindeki yayılmasının ve gelişmesinin de demokratik kent planlama pratiği içinde gerçekleşmesini umutla beklediğimi belirtmek istedim.